

conference. Each paper invoked a lively discussion and it was the general feeling of the participants that it was very profitable. As far as could be determined this was the first conference on Baltic linguistics ever to be held in the United States and it was generally felt that it would be valuable to hold regular conferences on Baltic linguistics in the future, perhaps on a biennial basis.

William R. Schmalstieg
Conference Director

Priegaidės S. Stanevičiaus raštuose

Yra žinoma, kad lietuvių kalbos priegaidės pirmą kartą žymimos ir šiek tiek aprašomos anoniminėje 1737 m. gramatikoje¹. Joje ant tvirtagalius balsius reiškiančių raidžių neretai dedamas laužtinis (stogelio formos) ženklukas, ant tvirtagalių dvibalsių ir trumpųjų kirčiuotų balsių – kairinis, o tvirtapradžius balsius ir dvibalsių dėmenis reiškia antikvinės raidės, įterptos tarp kuryvinių, pvz.: *pōnas* „*pōnas*“, *kālbay* „*kaļbai*“, *suris* „*sūris*“. Kaip yra pastebėjęs dar K. Jaunius². Didžiojoje Lietuvoje priegaidės mokėta skirti gerokai prieš A. Baranauską – net XIX a. pradžioje. Kad tikrai taip buvo, galima labai lengvai įsitikinti, atidžiau paskaičius tokių S. Stanevičiaus darbų, kaip „Apie darymą valgio iš kerpių islandų“ (1823)³, „Šešios Pasakos...“ (1829)⁴, „Pažymės žemaitiškos gaidos“ (1833)⁵ ir gramatikos „Trumpas pamokymas kalbos lietuviškos arba žemaitiškos“ pratarinė (1829)⁶, originalus ar fotokopijas, dedamas prof. dr. J. Lebedžio gražiai paruoštame jo raštų rinkinyje⁷.

Minėtuose darbuose nemaža žodžių žymima laužtiniu, kairiniu ir (retkarčiais) dešiniu diakritiniu ženklu. Vienuose tekstuose tų ženklų pasitaiko daugiau, kituose mažiau. Visai jų neturi tik „Dainos žemaičių“ (1829)⁸ ir „Istorija šventa“ (1823)⁹.

¹ UNIVERSITAS LINGVARUM LITVANIAE /.../ Anno /.../ 1737. Vilnae /.../.

² K. Jaunius savo straipsniuose, spausdintuose Kauno gubernijos metraštyje (žr. „Памятная книжка Ковенской губернии на 1893 год, Отдел IV (1892), 116; t. p. на 1899 год, Отдел IV (1898), 12; К. Явнис, Интонации гласных звуков литовского языка, Ковна, 1900 [atsp. iš „Памятная книжка... на 1900 год], 2 [3 išn.]), kelis kartus rašė, kad, be 1737 m. anoniminės gramatikos autoriaus, F. Kuršaičio ir A. Baranausko, lietuvių priegaidės esą žymėje M. Daukša ir S. Stanevičius. (Tiesa, dėl M. Daukšos K. Jaunius klydo, plg. P. Skardžius, Daukšos akcentologija, Kaunas, 1935, 26).

³ Apey darima walge ysz kiarpiu Islandu /.../. Pardieja ysz lankyszka S. S. Žemaytys. Wyljniuj /.../ 1823.

⁴ Szeszes pasakas Symona Stanewiczės Žemaycze. Yr antras szeszes Kryžza Donaļayczia Lituwynynka Prusa. Wylniuje /.../ Metuse 1829.

⁵ Pāzimes žemaytyszkas gāydas prydiētyņas pry Daynū Žemaycziu surynktū yr yszdūtu par Symona Stanēwicze /.../ Rigoj' /.../ Metuse 1833.

⁶ Trumpas pamokimas kalbos Lituwyszkos arba Žemaytyszkos /.../ Wyljniuje /.../ Metuse /.../ 1829.

⁷ Simonas Stanevičius, Raštai, V., 1967.

⁸ Daynas Žemaycziu surynktas yr yszdutas par Symona Stanewicze Mokslynynka Lyteraturas yra Gražiuju Prytiryumu. Wylniuje /.../ Metuose 1829.

⁹ Historyia Szwenta ysz lotynyszka ližuwia pardieta ant žemaytyszka Par Symona Stanewicze Žemayty. Wylniuje /.../ Metuose /.../ 1823.

Diakritikų reikšmes nesunku nustatyti iš bet kurio S. Stanevičiaus teksto, plg. („Słowy Żemayczu“) : *apsiēsta* ~ *apsēsta*, *darīty* ~ *darýti*, *ámžey* ~ *ámžiai*, *Méyly* ~ *méilė* : *jù* ~ *jũ*, *già-ra* ~ *gëra*, *mètu* ~ *mëtù*, *sēnas* ~ *sēnas* ir t.t. Kaip matome, laužtiniu ženklų visur pažymėti tvirtapradžiai skiemenys, o kairiniu (kartais dešiniu, plg. *sēna* ~ *sēna*, *žémy* ~ *žēmė*) – tvirtagaliai. Tą patį matome ir kituose tekstuose, pvz.: a) „Làpy yr Žansys“ : *biegiôja* ~ *bégiôjo*, *sâu* ~ *sáu*, *nârda* ~ *nârdo* : *prûda* ~ *prûdo*, *màta* ~ *màto*; b) „Žmogus yra Làwas“ : *žalânses* ~ *žaliâsias*, *wîn's* ~ *vīnas*, *kâymu* ~ *kâimù* : *jì* ~ *jĩ*, *laukù* ~ *laukũ*; c) „Pàžimes žemaytyszkas gâydas“ : *tûr* ~ *tûri* (plg. žemaičių *tûr*, *tôr* „turi“), *teysîbe* ~ *teisybė* : *nâta* ~ *nâta*, *bûda* ~ *bûdo*; d) „Apey darima walge...“ : *kiârpiu* ~ *kérpiù*, *ûkynynkams* ~ *ûkininkams*, *miēnese Lîpas* ~ *mēnesio lîpos* : *dârima* ~ *dârymà*, *jawù* ~ *javũ*, *mètu* ~ *mëtù*; e) „Trumpas pamokimas...“ : *méyles* ~ *méilės*, *nôra* ~ *nôro*, *žynôty* ~ *žinóti* : *râsztas* ~ *râštas*, *kytù* ~ *kitũ*, *tì* ~ *tiē*. Pasitaiko ir viena kita (veikiausiai korektūros) klaida, pvz., *Jûkies* („Arklis yr Meszka“), *niêkur* („Erelis karalus paukszciu...“) vietoj laukiamų *Júkies* ~ *jučkės*, *niêkur* ~ *niêkur*, bet apskritai tokių klaidų yra stebėtinai nedaug.

Taigi nėra abejonės, kad priegaidės S. Stanevičius yra puikiai skyręs ir žymėjęs. Tvirtapradė priegaidė žymima dažniau, negu tvirtagalė, nes pastaroji kalboje yra dažnesnė ir todėl neretai savaime aiški iš konteksto. Be to, Stanevičiui galėjo atrodyti nepatogu dėti priegaidės ženklus, žyminčius kartu ir balsio ilgumą, ant tvirtagalių dvibalsių, turinčių neilgą pirmąjį sandą. Labai būdinga, kad trumpųjų skiemenų kirtis visai nežymimas: S. Stanevičius, būdamas didžios kultūros filologas ir puikiai mokėdamas savo tarmę, be abejo, gerai jautė, kad trumpieji skiemenys neturi jokių priegaidžių. Šiuo atveju fonologinės nuovokos jam galėtų pavydėti net kai kurie dabartiniai kalbininkai, iki šiol niekaip nepajėgią atsisakyti fantastinės „trumpinės priegaidės“¹⁰.

S. Stanevičiaus diakritikai reiškia ne tiek kirtį, kiek priegaidės. Tai rodytų tie žodžiai, kuriuose pažymėtas ne vienas diakritikas, o du, pvz.: *sùnù* ~ *sùnũ*, *pâncziùs'* ~ *pâncius*, *Spûrsteliêja* ~ *spûrstelėjo*, *Mètùse* ~ *mëtuose*, *râsztùse* ~ *râštuose*, *asztùniù* ~ *aštuoniũ*. Kirčiuotas, be abejo, yra tik vienas tų žodžių skiemo – kitas ženklas reiškia prieškirtinę (*sùnù* ~ *sùnũ*, *asztùniù* ~ *aštuoniũ*) arba pokirtinę (*pâncziùs'* ~ *pânciuos*, *Spûrsteliêja* ~ *spûrstelėjo*) nekirčiuoto skiemens priegaidę. Kaip matome, pokirtinių priegaidžių S. Stanevičiaus tarmėje dažniausiai būta tvirtagalių (*Spûrsteliêja* priegaidė gali būti apibendrinta iš tokių žodžių, kaip *kalbėjo*), nors šiaip daugelis žemaičių jas taria tvirtapradžiai. Tačiau apie kokį didesnę S. Stanevičiaus nukrypimą ar nutolimą nuo pietrytinių žemaičių kirčiavimo kalbėti negalima, nes jo raštuose randame beveik visus kirčiavimo atvejus, būdingus žemaičiams, plg. tokias veiksmažodžių formas, kaip *daráu* ~ *daráu*, *Macziâu* ~ *mačiâu*, *supratáu* ~ *supratáu* vietoj lk. *daraũ*, *mačiaũ*, *suprataũ*; *bûs* ~ *bûs*, *galîs* ~ *galės*, *iszkôs* ~ *ieškôs*, *sulîgs* ~ *sulýgs* vietoj *bûs*, *galês*, *ieškôs*, *sulýgs* ar tokių daiktavardžių ir būdvardžių kirčiavimą, kaip *kálnay* ~ *kálnai*, *alkanây* ~ *vns. naud. alkanái*, *dâykte* ~ *dâikte* vietoj *kalnai*, *ákanai*, *daiktè* ir kt.

Skirti priegaidės ir žymėti jas rašte S. Stanevičius bus išmokęs iš minėtosios 1737 m. anoniminės gramatikos. Kad tos gramatikos priegaidžių žymėjimo principas jam buvo aiškus, rodo tiksliai užrašyti papildymai, kurių jis pridėjo, tą gramatiką perspausdindamas¹¹. Diakritiniai ženklai veikiausiai bus paimti iš graikų rašybos, nes graikų cirkumfleksas, kaip ir lietuvių tvirtagalė priegaidė, tekste yra retesnis už akūtą ir gravį. Filologui-klasikui S. Stanevičiui tas, be abejo, buvo

¹⁰ „Trumpinės priegaidės“ termino kritiką žr. J. Kazlauskas, Mokslinė lietuvių kalbos gramatika, – „Pergalė“, 1965, Nr. 10, 173 t.; A. Girdenis, V. Žulys, „Trumpinė priegaidė“? – Kalbotyra, XV (1967), 113–116; Z. Zinkevičius, Lietuvių dialektologija, V., 1966, 32 t.

¹¹ Plg. Trumpas pamokimas..., 49 ir kt.

žinoma. Matyt, dėl techninių priežasčių riestinis ženklas spausdinant buvo keičiamas laužtiniu, vartojamu prancūzų rašyboje (vad. *accent circonflexe*)¹².

Vėlesni lietuvių filologai paprastai vartojo ir tebevartoja iki šiol Fr. Kuršaičio pasiūlytus kirčio ir priegaidžių ženklus (beje, irgi paimtus iš graikų). Panašiais diakritikais, kaip S. Stanevičius, priegaidės yra žymėjęs tik K. Jaunius ir jaunasis K. Būga¹³. Tuos ženklus K. Jaunius greičiausiai ir bus paėmęs iš S. Stanevičiaus¹⁴.

A. Girdenis

¹² Taip manyti leidžia minėtuose S. Stanevičiaus „Raštuose“ (1967) tarp p. 48 ir 49 įdėta jo rankraščio faksimilė, kurioje tvirtapradžiai skiemenys ištiesai žymimi riestiniu ženklu, o tvirtagaliai ir trumpieji – dešininiumi.

¹³ Žr. K. Явнис, Грамматика литовского языка, Петроград, 1908–1916, Отдел I; K. Būga, *Aistiški studijai*, I, Peterburgas, 1908.

¹⁴ Pats K. Jaunius tvirtino tuos ženklus paėmęs iš M. Daukšos, bet, kaip žinoma (žr. aukščiau, 2 išn.), Daukšos raštų diakritikai priegaidžių nereiškia.